

INSON HUQUQLARI-UMUMBASHARIYAT MUAMMOSI

Jumayev Oybek Baxtiyor o'g'li

Surxondaryo viloyati Qumqo'rg'on tuman

2-son politexnikumi

Davlat va huquq asoslari

jumayevo831@gmail.com

884556399

Anotatsiya: Ushbu maqola inson huquqlari masalasini global miqyosda kengroq tahlil qiladi, ularning universal xarakteri, dolzarb muammolari va kelajakdagi rivojlanish istiqbollariga alohida e'tibor qaratadi. Inson huquqlari Birlashgan Millatlar Tashkilotining Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi asosida ko'rib chiqilib, zamonaviy dunyodagi ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va texnologik omillarning ta'siri chuqur tahlil qilinadi. Maqolada inson huquqlari himoyasi yo'lida xalqaro hamkorlikning muhimligi, shuningdek, ushbu jarayonda mavjud to'siqlar va ularni bartaraf etish yo'llari muhokama qilinadi. Maqola inson huquqlari sohasidagi global muammolarni yoritish orqali kengroq auditoriyaga yo'naltirilgan bo'lib, ushbu masalada umumiy xabardorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: inson huquqlari, umumjahon deklaratsiya, global muammolar, xalqaro hamkorlik, tenglik, erkinlik, ijtimoiy adolat, maxfiylik.

Kirish

Inson huquqlari zamonaviy dunyoning eng muhim va dolzarb masalalaridan biri sifatida global miqyosda muhokama qilinmoqda. Ushbu huquqlar har bir insonning tug'ma huquqlari bo'lib, ularning yashash, erkinlik, tenglik va o'z potensialini ro'yobga chiqarish imkoniyatlarini ta'minlaydi. Inson huquqlari nafaqat qonuniy jihatdan, balki axloqiy va falsafiy nuqtai nazardan ham muhim ahamiyatga ega. Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi ushbu sohada asosiy yo'l-yo'riq bo'lib xizmat qiladi.

Biroq, global miqyosda ushbu huquqlarning to'liq ta'minlanishi hali ham ko'plab to'siqlarga duch kelmoqda. Ushbu maqola inson huquqlari muammosining ko'p qirrali xususiyatlarini, ularning zamonaviy dunyodagi dolzarbligini va kelajakdagi rivojlanish yo'llarini kengroq yoritishga qaratilgan.

Inson huquqlari: Umumjahon deklaratsiya va uning ahamiyati

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi insoniyat tarixidagi muhim hujjatlardan biri sifatida global miqyosda inson huquqlari himoyasining asosini yaratdi. Ushbu hujjat har bir insonning yashash, erkinlik, tenglik, ta'lim, mehnat va sog'liqni saqlash kabi asosiy huquqlarini belgilab berdi. Deklaratsiya nafaqat huquqlarni e'lon qilish bilan cheklanib qolmay, balki davlatlarning ushbu huquqlarni himoya qilish va ta'minlash bo'yicha majburiyatlarini ham ta'kidlaydi. Ushbu hujjatning qabul qilinishi inson huquqlari sohasida xalqaro hamkorlikning dastlabki qadamlarini belgilab berdi va ko'plab mamlakatlarning milliy qonunchiligiga ta'sir ko'rsatdi.

Deklaratsiyaning ahamiyati shundaki, u inson huquqlarini universal va bo'linmas deb e'lon qildi, ya'ni bu huquqlar barcha odamlar uchun teng ravishda qo'llanilishi kerak, ularning millati, jinsi, irqi yoki ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar. Biroq, deklaratsiyaning amalda to'liq joriy etilishi turli mintaqalarda turlicha bo'lib, ko'plab mamlakatlarda siyosiy, iqtisodiy va madaniy omillar tufayli qiyinchiliklar kuzatilmoqda. Shu sababli, deklaratsiya nafaqat huquqiy hujjat, balki global miqyosda inson huquqlari uchun kurashda ilhom manbai sifatida ham xizmat qilmoqda.

Zamonaviy dunyoda inson huquqlari muammolari

Zamonaviy dunyoda inson huquqlari bilan bog'liq muammolar ko'p qirrali va murakkab xarakterga ega. Ushbu muammolar ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va texnologik omillarga bog'liq bo'lib, global miqyosda turli shakllarda namoyon bo'lmoqda.

Siyosiy va ijtimoiy tengsizlik

Siyosiy va ijtimoiy tengsizlik inson huquqlari buzilishining asosiy sabablaridan biridir. Ko'plab mamlakatlarda gender tengsizligi, irqiy kamsitish,

diniy va etnik diskriminatsiya kabi muammolar hali ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Masalan, ayollar ko'p mamlakatlarda teng ish haqi, ta'lim va siyosiy ishtirok imkoniyatlaridan mahrum bo'lmoqda. Shuningdek, iqtisodiy imkoniyatlardan teng foydalana olmaslik, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda kambag'allik va ijtimoiy adolatsizlikni kuchaytirmoqda. Ushbu muammolar insonning asosiy huquqlaridan foydalanish imkoniyatini cheklab, global tenglikka erishish yo'lida katta to'siqlarni keltirib chiqarmoqda.

Urush va qurolli mojarolar

Qurolli mojarolar va urushlar inson huquqlari uchun eng jiddiy tahdidlardan biridir. Mojarolar natijasida millionlab odamlar yashash huquqidan, xavfsiz hayot kechirish imkoniyatidan va asosiy ehtiyojlarini qondirishdan mahrum bo'lmoqda. Qochqinlar muammosi global miqyosda jiddiy inqirozga aylandi, chunki mojarolar tufayli o'z uylarini tark etishga majbur bo'lgan odamlar soni yildan-yilga oshib bormoqda. Ushbu muammo nafaqat inson huquqlarining buzilishi, balki xalqaro hamjamiyatning ushbu masalani hal qilishdagi yetarli choralar ko'ra olmasligini ham ko'rsatmoqda.

Texnologik rivojlanish va maxfiylik masalasi

Raqamli texnologiyalar va internetning jadal rivojlanishi inson huquqlari sohasida yangi muammolarni keltirib chiqardi. Shaxsiy hayot maxfiyligi va ma'lumotlarni himoya qilish masalasi zamonaviy dunyoda dolzarb muammolardan biriga aylandi. Davlatlar va yirik korporatsiyalar tomonidan shaxsiy ma'lumotlardan noqonuniy foydalanish, ommaviy kuzatuv tizimlari va sun'iy intellekt texnologiyalarining noto'g'ri qo'llanilishi insonning shaxsiy erkinliklariga tahdid solmoqda. Shu bilan birga, raqamli tengsizlik, ya'ni internet va zamonaviy texnologiyalarga teng kirish imkoniyatining yo'qligi, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda inson huquqlarining ta'minlanishiga to'sqinlik qilmoqda.

Inson huquqlari O'zbekiston kontekstida

Konstitutsiyaviy asoslar

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining Ikkinchi bo'limi (V-XI boblar) inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlariga

bag‘ishlangan. Konstitutsiyaning 13-moddasida aytilishicha, inson hayoti, erkinligi, sha‘ni, qadr-qimmat va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat sifatida e‘tirof etiladi. Asosiy huquqlarga quyidagilar kiradi:

- Yashash huquqi
- Shaxsiy daxlsizlik va erkinlik huquqi
- So‘z, vijdon va e‘tiqod erkinligi
- Adil sudlov huquqi
- Ta‘lim, mehnat va ijtimoiy ta‘minot huquqlari

Konstitutsiyaning 19-moddasiga ko‘ra, inson huquqlari xalqaro huquqning umume‘tirof etilgan normalariga muvofiq kafolatlanadi.

Xalqaro majburiyatlar

O‘zbekiston BMTning Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasini (1948-yil) 1991-yilda tasdiqlagan va bir qator xalqaro shartnomalarga a‘zo bo‘lgan:

- Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt (1966)
- Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt (1966)
- Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konventsiya (CRPD, 2020-yilda ratifikatsiya qilingan)

O‘zbekiston har 4 yilda BMT Inson huquqlari bo‘yicha kengashiga milliy ma‘ruzalar taqdim etib, inson huquqlari sohasidagi majburiyatlarini baholaydi.

Milliy institutlar

Inson huquqlarini himoya qilish uchun O‘zbekistonda quyidagi muassasalar faoliyat yuritadi:

- **Inson huquqlari bo‘yicha Milliy markaz** (1996-yilda tashkil etilgan): Inson huquqlari sohasida davlat organlari faoliyatini muvofiqlashtiradi, milliy strategiyalar ishlab chiqadi va xalqaro hamkorlikni rivojlantiradi. 2020–2024-yillarga mo‘ljallangan Milliy strategiya inson huquqlarini yanada mustahkamlashga qaratilgan.

- **Ombudsman instituti** (1995-yilda tashkil etilgan): Fuqarolar shikoyatlarini ko‘rib chiqadi, qiynoqlarni oldini olish bo‘yicha monitoring o‘tkazadi

va inson huquqlari bo'yicha targ'ibot ishlarini olib boradi. 2020-yilda GANHRI tomonidan B maqomi bilan akkreditatsiya qilingan.

Islohotlar va yutuqlar

2016-yildan boshlab Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida inson huquqlari sohasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi:

- Qonun ustuvorligini mustahkamlash va jinoyat-protsessual qonunchiligini liberallashtirish

- Gender tengligi to'g'risidagi qonunlar qabul qilindi

- Fuqarolik jamiyati va adliya xizmatlariga kirish imkoniyatlari kengaytirildi

- Nogironlar va boshqa ijtimoiy himoyaga muhtoj guruhlar huquqlarini himoya qilish yaxshilandi

Bu islohotlar xalqaro tashkilotlar, jumladan BMT va YXHT tomonidan e'tirof etilgan.

Mavjud muammolar

Barcha yutuqlarga qaramay, inson huquqlari sohasida muammolar saqlanib qolmoqda:

- So'z, matbuot va internet erkinligiga qo'yilgan cheklovlar

- Siyosiy ishtirok va adil saylovlar bo'yicha muammolar (masalan, 2019-yilgi parlament saylovlarida raqobatning yo'qligi)

- Ayrim hollarda xavfsizlik kuchlari tomonidan o'zboshimchalik bilan hibsga olish va zo'ravonlik holatlari

- LGBTI shaxslarga nisbatan kamsitish va qonuniy cheklovlar

Xalqaro hamkorlik

O'zbekiston BMT, YXHT, BMT Taraqqiyot dasturi (UNDP) va boshqa tashkilotlar bilan hamkorlikda inson huquqlarini rivojlantirishga qaratilgan loyihalarni amalga oshiradi. Masalan, UNDP bilan birgalikda bepul yuridik yordam ko'rsatish tizimi takomillashtirilmoqda.

Tarixiy va madaniy kontekst

O'zbek xalqining inson huquqlariga bo'lgan munosabati milliy va diniy an'analarda ham o'z aksini topgan. Alisher Navoiy, Amir Temur kabi buyuk mutafakkirlarning asarlarida insonparvarlik, adolat va tenglik g'oyalari targ'ib qilingan.

Inson huquqlarini himoya qilishda xalqaro hamkorlik

Inson huquqlari muammolarini hal qilishda xalqaro hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Yevropa Kengashi, Amnesty International va Human Rights Watch kabi tashkilotlar inson huquqlari himoyasida muhim rol o'ynamoqda. Ular huquqlar buzilishi holatlarini hujjatlashtirish, xalqaro qonunchilikni rivojlantirish va davlatlarni mas'uliyatga tortishda faol ishtirok etmoqda. Biroq, xalqaro hamkorlikka xalaqit beruvchi omillar, jumladan, davlatlar o'rtasidagi siyosiy kelishmovchiliklar, iqtisodiy manfaatlar va suverenitet masalalari bu jarayonni sekinlashtirmoqda.

Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish uchun global tashkilotlar bilan birga fuqarolar jamiyati, nodavlat tashkilotlar va mahalliy faollarning ishtiroki muhimdir. Ta'lim, xabardorlikni oshirish va qonunchilikni takomillashtirish orqali inson huquqlari himoyasini kuchaytirish mumkin. Shu bilan birga, global muammolarni hal qilishda davlatlar o'zaro ishonch va hamkorlikni mustahkamlashi zarur.

Xulosa

Inson huquqlari umumbashariy muammo sifatida global miqyosda hamkorlik va birgalikda harakat qilishni talab qiladi. Siyosiy va ijtimoiy tengsizlik, qurolli mojarolar, texnologik rivojlanish bilan bog'liq muammolar inson huquqlarining to'liq ta'minlanishiga to'sqinlik qilmoqda. Ushbu muammolarni hal qilish uchun xalqaro tashkilotlar, davlatlar va fuqarolar jamiyati o'zaro hamkorlikda ishlashi zarur. Kelajakda inson huquqlari himoyasini kuchaytirish uchun ta'lim, qonunchilikni takomillashtirish, xalqaro tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash va fuqarolar xabardorligini oshirish kabi choralar muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Inson huquqlari nafaqat qonuniy majburiyat, balki umuminsoniy qadriyat sifatida har bir jamiyatning rivojlanishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. BMT rasmiy sayti.
- Donnelly, J. Universal Human Rights in Theory and Practice. Cornell University Press.
- Freeman, M. Human Rights: An Interdisciplinary Approach. Polity Press.
- Human Rights Watch. World Report. HRW rasmiy sayti.
- Sen, A. The Idea of Justice. Harvard University Press.